

BUXORO DAVLAT UNIVERSITETI ILMIY AXBOROTI

Научный вестник Бухарского государственного университета
Scientific reports of Bukhara State University

6/2025

E-ISSN 2181-1466

9 772181 146004

ISSN 2181-6875

9 772181 687004

@buxdu_uz

@buxdu1

@buxdu1

www.buxdu.uz

6/2025

BUXORO DAVLAT UNIVERSITETI ILMIY AXBOROTI
SCIENTIFIC REPORTS OF BUKHARA STATE UNIVERSITY
НАУЧНЫЙ ВЕСТНИК БУХАРСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА

Ilmiy-nazariy jurnal
2025, № 6, iyun

Jurnal 2003-yildan boshlab **filologiya** fanlari bo'yicha, 2015-yildan boshlab **fizika-matematika** fanlari bo'yicha, 2018-yildan boshlab **siyosiy** fanlar bo'yicha, **tarix** fanlari bo'yicha 2023-yil 29-avgustdan boshlab O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar Vazirligi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasining dissertatsiya ishlari natijalari yuzasidan ilmiy maqolalar chop etilishi lozim bo'lgan zaruriy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan.

Jurnal 2000-yilda tashkil etilgan.

Jurnal 1 yilda 12 marta chiqadi.

Jurnal O'zbekiston matbuot va axborot agentligi Buxoro viloyat matbuot va axborot boshqarmasi tomonidan 2020-yil 24-avgust № 1103-sonli guvohnoma bilan ro'yxatga olingan.

Muassis: Buxoro davlat universiteti

Tahririyat manzili: 200117, O'zbekiston Respublikasi, Buxoro shahri Muhammad Iqbol ko'chasi, 11-uy.

Elektron manzil: nashriyot_buxdu@buxdu.uz

TAHRIR HAY'ATI:

Bosh muharrir: Xamidov Obidjon Xafizovich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Bosh muharrir o'rinbosari: Rasulov To'liqin Husenovich, fizika-matematika fanlari doktori (DSc), professor

Mas'ul kotib: Shirinova Mexrigiyo Shokirovna, filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent

Kuzmichev Nikolay Dmitriyevich, fizika-matematika fanlari doktori (DSc), professor (N.P. Ogaryov nomidagi Mordova milliy tadqiqot davlat universiteti, Rossiya)

Danova M., filologiya fanlari doktori, professor (Bolgariya)

Margianti S.E., iqtisodiyot fanlari doktori, professor (Indoneziya)

Minin V.V., kimyo fanlari doktori (Rossiya)

Tashqarayev R.A., texnika fanlari doktori (Qozog'iston)

Mo'minov M.E., fizika-matematika fanlari nomzodi (Malayziya)

Mengliyev Baxtiyor Rajabovich, filologiya fanlari doktori, professor

Adizov Baxtiyor Rahmonovich, pedagogika fanlari doktori, professor

Abuzalova Mexriniso Kadirovna, filologiya fanlari doktori, professor

Amonov Muxtor Raxmatovich, texnika fanlari doktori, professor

Barotov Sharif Ramazonovich, psixologiya fanlari doktori, professor, xalqaro psixologiya fanlari akademiyasining haqiqiy a'zosi (akademigi)

Baqoyeva Muhabbat Qayumovna, filologiya fanlari doktori, professor

Bo'riyev Sulaymon Bo'riyevich, biologiya fanlari doktori, professor

Jumayev Rustam G'aniyevich, siyosiy fanlar nomzodi, dotsent

Djurayev Davron Raxmonovich, fizika-matematika fanlari doktori, professor

Durdiyev Durdimurod Qalandarovich, fizika-matematika fanlari doktori, professor

Olimov Shirinboy Sharofovich, pedagogika fanlari doktori, professor

Qahhorov Siddiq Qahhorovich, pedagogika fanlari doktori, professor

Umarov Baqo Bafoyevich, kimyo fanlari doktori, professor

Murodov G'ayrat Nekovich, filologiya fanlari doktori, professor

O'rayeva Darmonoy Saidjonovna, filologiya fanlari doktori, professor

Navro'z-zoda Baxtiyor Nigmatovich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Hayitov Shodmon Ahmadovich, tarix fanlari doktori, professor

To'rayev Halim Hojiyevich, tarix fanlari doktori, professor

Rasulov Baxtiyor Mamajonovich, tarix fanlari doktori, professor

Eshtayev Alisher Abdug'aniyevich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Quvvatova Dilrabo Habibovna, filologiya fanlari doktori, professor

Axmedova Shoira Nematovna, filologiya fanlari doktori, professor

Bekova Nazora Jo'rayevna, filologiya fanlari doktori (DSc), professor

Amonova Zilola Qodirovna, filologiya fanlari doktori (DSc), dotsent

Hamroyeva Shahlo Mirjonovna, filologiya fanlari doktori (DSc), dotsent

Nigmatova Lola Xamidovna, filologiya fanlari doktori (DSc), dotsent

Boboyev Feruz Sayfullayevich, tarix fanlari doktori

Jo'rayev Narzulla Qosimovich, siyosiy fanlar doktori, professor

Xolliyev Askar Ergashovich, biologiya fanlari doktori, professor

Artikova Hafiza To'ymurodovna, biologiya fanlari doktori, professor

Hayitov Shavkat Ahmadovich, filologiya fanlari doktori, professor

Qurbonova Gulnoz Negmatovna, pedagogika fanlari doktori (DSc), professor

Ixtiyarova Gulnora Akmalovna, kimyo fanlari doktori, professor

Rasulov Zubaydullo Izomovich, filologiya fanlari doktori (DSc), dotsent

Mirzayev Shavkat Mustaqimovich, texnika fanlari doktori, professor

Samiyev Kamoliddin A'zamovich, texnika fanlari doktori, dotsent

Esanov Husniddin Qurbonovich, biologiya fanlari doktori, dotsent

Zaripov Gulmurot Toxirovich, texnika fanlari nomzodi, professor

Jumayev Jura, fizika-matematika fanlari nomzodi, professor

Klichev Qybek Abdurasulovich, tarix fanlari doktori, dotsent

G'aybulayeva Nafisa Izattullayevna, filologiya fanlari doktori (DSc), dotsent

MUNDARIJA *** СОДЕРЖАНИЕ *** CONTENTS		
ADABIYOTSHUNOSLIK *** LITERARY CRITICISM *** ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЕ		
Narzulloeva N.S.	Yusuf Xos Hojib asarida ramziy soʻzlar talqini: “qon” va “suyak” misolida	3
Norova M.F., Xusenova D.V.	Reflections of ugliness: a cross-cultural study of english and uzbek proverbs	8
Khudoyorova N.B.	Enlightenment ideas in Oliver Goldsmith’s “The traveller” and their comparative analysis in uzbek enlightenment literature	12
Toʻrayeva B.B., Imomova M.H.	Oʻzbek adabiyotida ota obrazining genezisi va tadrijiy evolyutsiyasi	16
Fuzaylova N.A.	Oʻtkir Hoshimov asarlarida ichki kechinmalarning ifodalanish usullari (“Ikki eshik orasi” asari misolida)	23
Mamarasulov U.Gʻ.	Jonlantirish, takror va taqlid soʻzlarning bilvosita tarjimada berilishi (“Der Weg zurück” (E.M.Remark) romanining kirish qismi misolida)	28
Nuritdinova Sh.S.	Bolalar sheʼriyatida ramziy obraz va talqin	33
Носирова Д.Р.	Прагматическая эквивалентность в литературном переводе: теории, методологии, вызовы	39
Файзиева М.С.	Герой как зеркало общества в рассказах Дэвида Лоджа	45
Gʻaniyeva N.Gʻ.	Abdurauf Fitrat asarlarida qarshilikning namoyon boʻlishi	49
Sobirova G.A.	Nazariya va amaliyotda tarjima usullari: qiyosiy sharh	54
Sharipova N.Sh.	M.E. Saltikov-Shedrinning “Bir shahar tarixi” romanida satiraning oʻrni	58
Raximova S.T.	XVIII -XIX asrning birinchi yarmida ingliz adabiyotida ayol nasrining rivojlanish tendensiyalari	62
Qurbonova Sh.Sh.	Urushdan keyingi davrda ayollar va bolalar obrazining badiiy talqini	66
Ziyodulloyeva A.A.	“The black bull of norroway” and the layers of darkness: unpacking the dual symbolism of black in scottish folklore	70
Amonova D.A.	Tragik obraz tushunchasi – Aristotel talqini	74
Norqoʻchqorov Sh.Sh.	Sayid Muzaffaralining “Shajarat-ul-aruz”idagi qofiya harflarining xususiyatlari	78
JURNALISTIKA *** JOURNALISM*** ЖУРНАЛИСТИКА		
Mamatqulov X.B.	Sport jurnalistikasi – sport olamining koʻzgusi	82
Boboxonova F.M.	Bolalarga bagʻishlangan media kontentlar tahlili	87
Nuʼmonova N.A.	Media bilan ishlash: diniy tahdidlarning xususiyatlari	91
NAVOIY GULSHANI		
Masutova Sh.O.	Alisher Navoyning forsiy qitʼalari tahlili	95

BOLALAR SHE'RIYATIDA RAMZIY OBRAZ VA TALQIN

Nuritdinova Shahnoz Sadridinovna,

Buxoro davlat universiteti o'zbek tilshunosligi va jurnalistika kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya. Maqolada bolalar she'riyatidagi ramziylik, tamsiliy ifodalar, jumladan, H.Imonberdiyev ijodidagi noan'anaviy obrazlar va syujetli she'rlar tahlil qilingan. Shoir she'rlaridagi o'ziga xosliklar hamda bolalar adabiyotidagi yangilanishlar qushlar, jonivorlar, hayvonlar timsolining majoziy ifodasi misolida ochib beriladi.

Kalit so'zlar: majoz, tamsil, syujet, allegoriya, ramz, kompozitsiya, erk, ozodlik, motiv, hikoya, satirik, g'oya, badiiy detal.

СИМВОЛИЧЕСКИЙ ОБРАЗ И ИНТЕРПРЕТАЦИЯ В ДЕТСКОЙ ПОЭЗИИ

Аннотация. В статье анализируется символика и образные выражения в детской поэзии, в том числе нетрадиционные образы и сюжетные стихотворения в творчестве Х. Имонбердиева. Раскрываются особенности стихотворений поэта и новаторство в детской литературе на примере образных выражений птиц, животных, анималистических символов.

Ключевые слова: метафора, представление, сюжет, аллегория, символ, композиция, воля, свобода, мотив, художественный, история, сатирический, идея, художественная деталь.

SYMBOLIC IMAGE AND INTERPRETATION IN CHILDREN'S POETRY

Abstract. The article analyzes symbolism and figurative expressions in children's poetry, including unconventional images and plot poems in the work of H. Imonberdiev. The peculiarities of the poet's poems and innovations in children's literature are revealed on the example of figurative expressions of birds, animals, and animal symbols.

Keywords: metaphor, representation, plot, allegory, symbol, composition, will, freedom, motif, artistic, story, satirical, idea, artistic detail.

Kirish. Mustaqillikka erishganimizdan so'ng, bolalar adabiyoti, ayniqsa, she'riyati yanada takomillashdi va rivojlana boshladi. Buni biz bugungi kunda o'zbek bolalalar she'riyatida poetik tafakkurning yangilanishi, tamsil san'ati va obrazlar olami, ramz va motivlarning g'oyaviy dolzarbligi, badiiy-estetik vazifalarini teran tadqiq etish ehtiyojini yuzaga keltirganini kuzatishimiz mumkin. She'rlarda aks etgan ijtimoiy-siyosiy, g'oyaviy-badiiy ifodalar yosh avlodning jamiyatga, ijtimoiy hayotga munosabatini faollashtiradi va ma'naviy-madaniy qadriyatlar ruhida tarbiyalab borishda muhim amaliy ahamiyat kasb etadi.

Mustaqillik o'zbek bolalar she'riyatiga ham yangilanishni boshlab berdi, deyish haqiqatga to'g'ri keladi. Bu nafaqat yosh shoirlarning yangi qadami, balki yetakchi bolalar shoirlarining noan'anaviy ijodi bilan ham belgilanadi.

Shoirlarning she'rlarida ramziy obrazlar mohiyati, yetakchi motivlar hamda shoir ijodi o'zbek bolalar she'riyatidagi poetik tafakkur yangilanishi namunasi ekanligi she'rlardan keltirayotgan parchalar asosida kuzatish mumkin. Bolalar olamni o'zicha idrok qiladi. Haqiqatan ham biz uchun oddiy tuyulgan narsalar ular ko'z o'ngida fojiaiy ko'rinishi, kattalar uchun dardli va armonli tuyulgan, yechilmas masalar ular nazarida oddiy yechimini topish mumkin.

Asosiy qism. Iste'dodli bolalar shoiri Hamza Imonberdiyev, avvalo, shu jihatlarni noziklik bilan payqagani ular olamini o'zigacha aks ettira olishi bilan ajralib turadi. Shoir asarlarining mavzular olami rang-barang, mazmuni keng, badiiy darajasi yuksak. H.Imonberdiyevning boshqa bolalar shoirlaridan farqi faylasuf tarbiyachiligida. U har bir katta-kichik asarida yosh kitobxon do'stlarini nimagadir o'rgatadi, ularni turmush tajribalaridan xulosa chiqarib yashashga chorlaydi. H.Imonberdiyev bolalar qalbini so'zlatishdan tashqari, o'ychan falsafiy keng mushohadali she'rlarni ko'p yozadi. U kichkintoylarni olam mo'jizalari, hayotdagi ijtimoiy dolzarb muammolar siyosiy voqealar, insonning huquqlari, erk va ozodlik to'g'risida mulohazalashga undaydi.

Shoir she'rlaridagi badiiy ifoda ko'proq aql prizmasidan o'tkaziladi. Bu kichkintoylarga murakkab munosabatlarni ifodalay olish san'ati hamdir. Muallif hamisha voqelikka bolalar tasavvuricha yondashadi, ularni talqin etishda esa yetuk tafakkurini ishga soladi. Xulosalashda tarbiyachilik mahoratini namoyon etadi.

Shuningdek, H.Imonberdiyevning she'riy misralarida tizilgan so'zlar, bola qalbining nozik tuyg'ulari jilovini taranglashtirib, yangi kashfiyotlar sari yetaklaydi. Shoir she'rlarida bola qalbidagi mehr-muhabbat, sog'inch, armon, o'kinch, nafrat kabi his-tuyg'ular asosiy motiv bo'lib xizmat qiladi.

Aytaylik "Ona Orol" she'rida ulkan ijtimoiy-siyosiy g'oya bolalar tafakkuriga yaqin tushunchalar orqali talqin etilgan.

Bolajonim Amu, Sir
O'ynab qoldi qaydadir
Ko'p sog'indim ichikdim
Nega ular kechikdi. [1,28]

She'rning dastlabki misralaridayoq bolalar ruhiga, didiga mos uslub ko'zga tashlanadi. Shoir hayot manbayi hisoblangan suv va uning qadrini, ayni paytda, O'zbekistonda yuzaga kelgan ekologik muhitning buzilishiga sabab bo'lgan fojialarni ona Orol nidosi orqali tasvirlash uchun kichkintoylar olamiga juda tanish yaqin bo'lgan manzarani chizadi. Amu bilan Sir go'yo o'z onasi bag'rini to'ldirib turgan sho'x, pahlavon qo'sh o'g'illar. Ammo ular "qaydadir o'ynab qolgan" shu sababli ona Orol mungli bo'zlaydi:

Bag'rim qoldi huvillab,
Sur shamollar guvillab,
Ko'zimga qum purkaydi,
Bir lahza jim tursaydi.

Ma'lumki, serquyosh o'lkamizning mo'tadilligini ta'minlovchi yakka-yu yagona dengiz bu – Orol edi. Unga Amudaryo va Sirdaryo muntazam o'z suvini quyib turgan. Faqat so'nggi 50-60 yil davomida bu tabiiy jarayonga darz ketdi. Sababi, paxta yakka hokimligi davrida bo'z va qo'riq yerlarni o'zlashtirilishi bu ikki daryo suvining keskin kamayib ketishi, natijada Orol dengizining quriy borib, voha ekologik muhitiga ta'sir ko'rsatgani ma'lum.

Hodisaning salbiy ta'siri kattalar uchun yaqqol anglashilsa-da, bugungi yosh avlod bu fojeani darhol anglamasligi, u haqdagi tasavvuri yo'qligi tabiiy. Shu sababli shoir bunda barcha kichkintoylar qalbiga juda yaqin tuyg'u – ona va bola munosabati, ayniqsa, ularningayriliqdagi iztirobi ko'rinishida tasvirlaydi. Natijada, ona Orol "o'z o'g'illari" ni sog'inib, qo'msab, bo'zlaydi, ammo umidini yo'qotmaydi:

Kuta-kuta toldim-ku,
E, voh, cho'kib qoldim-ku.
To'ldirsa deb bag'rimni,
Olishsa deb dardimni,
Umid bilan kutayman,
Yoshim ichga yutyapman.
Bergan sutimni oqlab,
Kelib qoladi o'ynoqlab.

Shoir bundagi o'lkaning ekologik holati qayta tiklanishi, ijobiy o'zgarishlarga ishonch tuyg'usini shu tariqa yosh avlodga ham singdirishga erishadi. Shuningdek, yoshlarni suv qadriga yetish uni tejash orqali ona Orolga yordam berishi mumkinligi ruhida tarbiyalashga xizmat qiladi. "Bizning adabiyotimiz, – deb yozgan shoir Omon Matjon, - tarixi bilan chambarchas bog'lanib ketgan. Aruz xalqimizning tarixini yozsa, poyeziya esa uning qo'shig'idir.

Ta'bir joiz bo'lsa, H.Imonberdiyev she'rlari bolalar poeziyasida shunday tarixiy voqelikni ijod etuvchi qo'shiqlardir. Xalqda: osmonga tupursang tupurgung yuzingga sachraydi; birovga chuqur qazisang, unga o'zing qulaysan, degan iboralar bor. Bu borada juda ko'p ertaklar, rivoyatlar yaratilgan. Hamza Imonberdiyevning "O'q" she'ri shunday rivoyatlar ta'sirida yozilgan voqea yosh kitobxonlarga havola qilinadi. Kamondan bemavrid aytilgan o'q hayotda bosar-tusarini bilmaydi, u o'ta dahshatli, qasd olish ishtiyoqida hammaga dag'-dag'a qiladi. O'q hech kimni nazar-pisand qilmaydi, chor tomonni nobud qilaman, otaman, bag'rini tilaman o'ldiraman, deb oldinga intilaveradi. Go'yo "emish kasbi zahar sochmoq ilonning" dek. Shoir "o'q"ni va u ro'baro' kelgan narsa va jonivorni jonlantiradi. Bolalar uchun mavhum tuyulgan hodisa tanish manzarada namoyon bo'ladi.

Kelib qoldi ro'baro',
Ona jayron yo'lida.
Qochar jayron quyunday,
Tuyog'idan chaqnar o't.

–

Jon o'q tegma, uyimda

Kutar bolam, ko'zi to'rt!
O'q voz kechib nishondan

O'tib ketdi bir yondan. [1,31]

Haqiqatan, g'ayritabiiy, ishonish qiyin holat. Ammo adabiyotdagi ma'naviy va lafziy san'atlar yordamida ishonarli tasvirlanishi bizga ma'lum. Zotan, "Intoq" san'ati "so'zlatish", "gapirtirish" ma'nosini anglatib, badiiy asarda hayvonlar yoki jonsiz narsalarni odamlarga o'xshatib so'zlatishni nazarda tutadi.

H.Imonberdiyev she'ridagi jayronning nolasi tufayli o'qning uni chetlab o'tishi ramziy ma'noga ega. Unda o'q yo'llagan shum niyatli kishining o'zi shu o'qdan ajal topishi, ya'ni "birovga choh qazisang, o'zing yiqilasan"- degan mantiq badiiy teran ifodalangan. Shu sababli "O'q" o'z yo'lida bag'ridagi inlarga polaponlar bor chinorni ham, "yuz mingta bitmas yarali" yerni ham chetlab o'tadi. U "o'qligidan ming nolib olislarga, yer dumaqloqligi bois, uchgan joyiga qaytib keladi: Xuddi shu payt shum kishi, Boshqa o'qni joylardi, Alamli qayrab tishin, kimlarnidir poylardi, kelib sanchildi, o'q shundoq orqasiga".

She'ning xulosalanishi shu ma'noda ham kitobxonni quvontiradi. Ayniqsa bolalar orasida kim haddidan oshsa, yon-atrofdagilar bilan hisoblashmay, o'ziga ortiqcha bino qo'ysa, yomon niyatli, xudbin bo'lsa, jazosiz qolmaydi degan tushuncha bor. O'qning o'z "egasi"ni halok qilinishida odil hukm mavjud.

Ma'lumki, bolalar tabiatan atrof-olamga, jonivorlaru o'simliklarga mehr-muhabbatli bo'lishga moyil. Ular hatto har bir hasharotga ham ozor yetkazmaslikka, uni eng ardoqli narsalaridek e'zozlashga harakat qiladilar. Shundan bo'lsa kerak, H.Imonberdiyev "O'q" she'rida eng ongsizlarcha boshqarilayotgan, yo'llangan joyiga borib tegishi muqarrar bo'lgan jayronu chinorga rahm qilib, chetlab o'tishini ishonarli tarzda, bola xarakteri, tasavvuriga yaqin aks ettiradi. Va unga singdirilgan g'oya umum ahamiyatga egaligi shubhasiz. Shoirning "Tarbiyachi" she'rida bolalar uchun mavhum hisoblanuvchi insof, adolat, or-nomus, vijdon kabi tushunchalar mohiyati ochib berishga harakat qilingan. She'rdagi lirik qahramonning ijobiy fazilatlarini birov unga hadya qilmaydi, balki o'zida shakllanadi, ya'ni o'zini-o'zi hamisha kuzatib, o'zidagi noo'rin xatti-harakatlarni tuzatib boradi. Bunda uning asosiy tarbiyachisi esa vijdoni bo'lib, shu kuzatuvi uni har doim to'g'ri yo'ldan yetaklaydi, adashsa to'g'ri yo'lga boshlaydi:

Tunov kuni futbolga
Ketayotsa tez shoshib,
Ko'zi ojiz chol yo'lda
Turgan ekan adashib.

Bolaning futbolga ishtiyoqi qanchalik zo'r bo'lmasin, u tarbiyachisi –vijdoniga qarshi bora olmaydi, boboning "qo'llaridan olib, yo'l ko'rsatadi".

Hamza Imonberdiyev bolalar ruhiy olami, qiziqishi va orzu-havaslarini teran anglaydi. Kichkintoylarning hayvonot olamiga mehri balandligi, jonivorlarni do'st tutib, ularni parvarishlashi shoir she'rlarida ko'p uchraydi. Shu ma'noda uning qator she'rlari qushlar, jonivorlar haqida. She'rlarning syujetliligi, obrazlarning ramziyligi esa ijtimoiy hayotdagi jiddiy muammolarni qamrab olgani, falsafiy mushohadalarga boyligidan dalolat beradi. Jumladan, "Baliqcha" she'rida bir qaraganda oddiy va zavqli tuyulgan baliq ovi jonivorlar olami nuqtai nazaridan tasvir etiladi. Shoir bunda ham voqeaga eng avvalo bolalik olami nuqtai nazaridan yondashadi:

Ko'zda yosh jala-jala
Baliqcha qilar nola.
Oyimni qutqaringlar
Sazan tog'a, karp xola.
Olib qochdi onamni
Manavi ko'zi ola!

Taassufki, ilmoqdagi chuvalchang ham "ayb menda mas" deb arang boshini chayqaydi. Qolgan baliqlar esa "ko'rgulik bu, chora yo'q" deb ko'zlarini lo'q qilib turishsa, Ilonbaliq "yig'ishtir nolishingni", deya do'q uradi. Baliq bola battar "charx urar", ko'zlarini yoshi "jala-jala" ligicha o'ksinadi:

Bilmaganga olasiz,
Qanday tog'a xolasiz?!

Chorasiz qolgan baliqcha, ko'zini yumib, "hammani qorong'ida qoldirish" gagina kuchi yetadi. Onasidan ayrilib qolgan baliqchani o'z yaqinlaridan ilinj kutib, dushmandan nafratlanayotgan alamzada jonivor timsoli inson olamiga ko'chirilsa qanchalik qayg'uli ekanligi his qilinadi. Ammo odamlar uchun shunchaki ermak, yoxud qiziqishga aylanayotgan bu hodisaning alamli tomonini bolalar ko'proq his qilishadi. Ularda kattalardan ko'ra ko'proq baliqchaga achinish hissi ortib, ovlash emas aksincha, ko'paytirish ishtiyoqi paydo bo'ladi. She'rdagi ramziylik ham aslida shu ma'noda dolzarb. Baliqcha – bu jamiyatning chorasiz, jafokash insonlari Chuvalchang ular payiga tushgan, tekinox'r, manfaatparast amaldorlarga laganbardorlik qiluvchi qo'g'irchoq kimsalardir. "Ilonbaliqlar" ham xalq boshida nomigagina rahbarlik qiluvchi, aslida har bir yaxshi-yomonni "ko'rgulik" deya o'z shaxsiy manfaatini xalq dardidan ustun qo'yadigan tovlamachilar hisoblanadi. Zahmatkash xalq barchasiga ko'z yumishdan o'zga chora topolmaydi.

Hamza Imonberdiyev bolalar uchun yozgan she'rlarida bu kabi siyosiy dolzarb g'oyalarni omuxtalashtirishning zaruriyligini his qila olgan shoirlardan. Shu sababli shoir she'rlarini kattalr ham sevib o'qiydi.

Umuman, bolalar uchun yaratilgan asarlarda kimning nuqtayi nazari bosh o'rinda turishi muammosi adabiyotshunoslikdagi bahsli munozaralardan hisoblanadi. Masalan, A.Kurilov bolalar adabiyotida voqelik bolalarga xos, faqat bolalar nuqtai nazaridan badiiy tadqiq etilishini yoqlagan bo'lsa A.Pushkin bu fikrga qarshi o'laroq, shunday mulohaza yuritadi: "Ehtimol, bolalar adabiyoti ham adabiyotligini, san'atning bir turi ekanligini eslash zarurdir. Shunga ko'ra, bolalar ijodkori ham kitobxonga barcha san'atkorlar kabi tasvir etilayotgan voqea-hodisaga bo'lgan munosabati, g'oyasi baho va xulosalarini singdirishi lozim. Binobarin, u o'z g'oyalarini bolalarning qiziqish va nuqtai nazariga moslab talqin etishi shart".

Darhaqiqat, bolalar adabiyotida voqelikni tasvirlash usuli turlicha. Binobarin, rus adabiyotining ulug' tanqidchisi V.G.Belinskiyning bu haqdagi fikrlari masala mohiyatini teranroq ifodalagani ayonlashadi. "Ijodkor (bolalar ijodkori - B.J.N.Sh.) – deb yozadi u, – hayotdagi voqelikni saralab, ikkita hodisani bitta nuqtada birlashtirib, bolalarga ma'lum xulosani aytadi".

Demak, shoirlarning ijtimoiy masalalar haqidagi qarashlarning badiiy talqinida bolalik olamining, ular dunyoqarashining mavjudligi va uyg'unligi she'rlarini bolalar adabiyoti doirasiga kirishini ta'minlaydi. Aytish mumkinki, H.Imonberdiyev she'rlaridagi uyg'unlik, avvalo, shunda. Shuningdek, shoir she'rlarining aksariyatida ona va bola obrazi mavjud. Bu esa dastlab tabiiy hayot qonuniyatlaridan kelib chiqadi. Chunki hech bir xilqatni, jonzotlarni busiz tasavvur qilib bo'lmaydi. Shu sababli onani bolasiz, bolani onasiz tasavvur qilish alamli va firoqlidir. Badiiy asarda ham bu ifoda fojaviy qismat belgisi bo'lsa, ularning birgalikdagi hayoti faravonli hisoblanadi. Shoirning yuqorida tahlil etilgan "Ona Orol", "Baliqcha", "O'q" she'rlari bu jihatdan fikrimizni asoslaydi. Bolalar adabiyotida qadrlanuvchi yana bir jihat bu asardagi tarbiyaviylik. Xususan, bolaning o'z oilasidan o'rgangan ko'nikmasi, uning kelajagini belgilovchi buyuk omillardan biridir. Shunday xususiyat badiiy asarda xoh ramziy, xoh real tasvirlansin, u birdek e'tirofga sazavor. Hamza Imonberdiyevning "Sinov" she'ri shu jihatdan ibratli. Unda eng jasur, kuchli va bahaybatli ovchi qush burgutning o'z bolasini parvozga o'rgatishidagi matonati badiiy aks ettiriladi:

Hayajonda Ona burgut,
Iztirobda yonar burgut,
Ne uchundir ko'p bezovta,
Quyi boqar ming azobda.
Chunki tog'lar qoyasida,
Baland chinor soyasida,
Burgutchasi qanot qoqar,
Indan unga intiq boqar,
Sinov kutar ovunchog'in...[1,35]

She'rning dastlabki misralarida Burgut avvalo o'z jigarporasi uchun ham hayajon, ham bolasining ilk parvozi, sinovidan qo'rquvga tushgan mushtipar ona timsolida gavdalanadi. Ammo u o'z qismatini unutmaydigan burgut. Shunga ko'ra bir qarorga kelib shahd bilan pastga sho'ng'ib, uyasiga qo'nadi. U endi onalik mehridan ko'ra yuksaklikni orzu qilgan dovyurak qush ekanligini his qilib, olislarga ko'zin tikib, entikib, bolasiga so'zlay boshlaydi:

– Qushcham senga qanot berdim,

Yurak berdim, sabot berdim,
Tuyding chog'i, quchish zavqin
Ko'k toqini quchish zavqin,
Mag'rur tutgin xush qaddingni,
Sinab ko'rgin omadingni

Ammo polaponi hali yosh, qanotlari nozik, u onasidan parvozni yerda sinashni o'tinch bilan so'raydi. Ona burgut esa qat'iy javob qaytaradi:

Kaltakesak ilinji bu!
Gapim tamom, qani bo'lg'in,
O'lsang, burgut bo'lib o'lg'in!!!
Shunday deya bolasini,
Yolg'iz jigarporasini,
Panjasida shart changallab,
Uchar-ketar u balandlab.
Bir nuqtaga aylanadi,
Birdam jangga shaylanadi,

Sug'urganday shirin jonin,

Tashlavorar polaponin... [1,36]

Nihoyat ona Burgut qushchasini ajalqoya tomon sho'ng'ib ketishiga, yordamga zor nolasini eshitib, "simobdayin qalqib turadi". Xayolidan har xil yomon fikrlar kechib, o'zini pastga otadi, o'z bolasidan ko'zini uzmay, o'qday uchadi. Ne ajabki, polapon ham shu choq o'zini bir lahzada o'nqlab, qanotchisini silkiib, yengil ucha boshlaydi, "ko'k toqini qucha ketadi"...

Bu manzara o'quvchi hayajonini oshirib, nihoyat quvontiradi. Aslida bolalar adabiyotining muhim xususiyati ham syujet voqealarining yaxshilik bilan tugashi orqali tarbiyaviylik kasb etishida. Burgut tabiatan yirtqich, ovchi qush. Uni kattalarning barchasi birdek xush ko'ravermaydi. Ayniqsa, bolalarni undan yiroq bo'lishiga da'vat etishadi. Shu tariqa burgutga nisbatan bir yoqlama salbiy munosabat paydo bo'lgan. Shoir esa bu she'r orqali yangicha talqinga erishgan. Burgutning yuksaklikda parvoz qilishi, o'z bolasini qaltis sinovlardan qo'rqmay, onalik mehridan farzand kamolini ustun qo'yishidagi qat'iyati, uni dovyurak qilib o'stirishga o'rgatishi baayni ibratliligidan obrazli badiiy ifodalangan. Va bu o'z navbatida kitobxonda ham shu qushga nisbatan bo'lakcha mehr uyg'otadi.

Bundan tashqari, insonlardagi juda ko'p qusurlar jur'at va qat'iyatining yetishmasligida. Ayniqsa ota-onalar o'z bolalarini suyushni tor ma'noda tushunib, ularning mustaqil bilimga va kasb-hunarga ega bo'lishi, hayotda o'z o'rnini topishidagi qiyinchilik hamda sinovlar oldida bardoshli bo'lishlariga xalaqit beradilar. Aniqrog'i ularning xudbinona sevgisi bolalar taqdiriga salbiy ta'sir etmay qolmaydi. Natijada, bunday bolalar nafaqat o'z ota-onalari, balki jamiyat uchun ham mute shaxsga aylana boradilar. Ona burgutning shahdi shu ma'noda diqqatga sazovor.

Hamza Imonberdiyevning qushlar va hayvonlar obrazidan ramziy vosita sifatida foydalanishi bejiz emas. U jamiyatdagi salbiy hodisa va kamchiliklarni majoziy allegorik obrazlar orqali fosh etishda ham ularga ko'p murojaat qiladi. Shoirning "Qora qarg'a" she'ri shu jihatdan diqqatga sazovor. Unda hikoya qilinishicha, o'rmon ahli jam bo'lib, o'zlariga shoh saylamoqchi bo'ladilar. Shunda qora qarg'a qag'illab, cho'chqa ustiga kelib qo'ngach, u shoh etib saylanadi:

Cho'chqa shoh der:—Tobakay,
Azobdan ko'z yoshlaymiz,
Eski shohning akillash,
Odatini tashlaymiz.
Endi ishni xo'rillash,
Cho'milishidan boshlaymiz.
O'rgandilar na foyda,
U yaxshi kunlar qayda,
Faqat botqoqqa botdi

O'rmon ahli har joyda. [2,36]

So'ngra qush va hayvonlar yana boshqadan shoh saylash uchun yig'iladilar. Qora qarg'a bu safar eshakka qo'ngach u shoh etib saylanadi. O'rmon ahli esa tuproqqa-ag'anab, hangrashni o'rganadilar. Yanagi safar o'rmon ahli qo'rqib, qora qarg'aning ko'zi ko'rshapalakka tushmasin, deya bezovta bo'ladilar. She'r syujetining qiziqarli va hajviyligi bolalarda e'tibor uyg'otish tayin. Shuningdek, yosh kitobxon har bir hayvonning xarakteri xususiyati bilan yaqindan tanishsa, o'smirlar ularning ramziy ma'nolarini anglaydilar. Chunki bolalar va o'smirlarga xalq ertaklaridan tanish bo'lgan, hayvonlar obrazlarining majoziy allegorik xususiyatlari ham ma'lum. Shunga ko'ra, H.Imonberdiyev she'r qahramonlarini o'quvchilar saviyasiga mos satirik-allegorik obrazlar – qora qarg'a, cho'chqa, eshak, it, ko'rshapalak kabilar orqali badiiy ifodalashga harakat qiladi. Bu hayvonlarning fe'l-atvori bolalar uchun tushunarli bo'lishi bilan birga, salbiy personajligi ham aniq. Ular orqali shoir aytmoqchi g'oyani teran anglash esa har bir kitobxon tafakkuriga bog'liq, albatta.

H.Imonberdiyev ko'pgina mamlakat va xallarning yaqin tarixidagi illatlarni hayvonlar olami misolida ochib berishga erishgan, deyish mumkin.

Shoirning erk va ozodlik motividagi she'rlarida ham simbolik-ramziy ifodalar talaygina. Bunda bolalar uchun tanish manzara va obrazlardan foydalanishi ko'proq kuzatiladi. Jumladan, uning beozorva sayroqiligi uchun qafasga bandi etilgan bedana obrazi ko'zga tashlanadi. Qushcha o'z "aybi"ni shunday bayon qiladi:

Shunchaki bir havasga,
Band etishda qafasga,
Yorug'likka chiqsaydim,
Loaqal bir nafasga,
Bit-bildi, bit-bildi.
Qirqdilar parvozimni,
Aybdor xush ovozimni,

Bir bechora qushchani,

Xo‘rlash shuncha mumkinmi?[2,76]

Shoirning “Kenguru nidosi” she’rida ham hayvonot bog‘idagi kenguru qismati, u qarib qolganida uzoqlarda qolib ketgan bolasini yanada ko‘proq sog‘ingani, shu katakda umrini o‘tkazganiga qaramay, endi yuragi chidamay, nola-yu afg‘on qilgani hikoya qilingan. Hatto, jonivorning ko‘zidan unsiz yosh dumalab: “Yolvoraman, jon egam, Tezroq qafasingni och!” deyishida hayotiylik mavjud.

Bu kabi she’rlardagi mantiqiy fikr erksizlikning naqadar fojeali qismatligi yaqqol anglashiladi. E’tibor berilsa, shoir tanlagan voqea va obrazlar tizimi ham o‘ziga xos. Qolaversa, bolalarga hayvonot bog‘idagi jonivorlar, jumladan, kenguruning vatani Avstraliya ekanligi, u dunyodagi eng tez chopar hayvonligi yaxshi ma’lum. Shuningdek, bedananing keng o‘tloqlar-u dala qo‘ynida charx urib uchishi, o‘z tabiati, erkinlikda xushovoz sayrashi tanish manzara. Bu jonivornlarning endi qafasidagi, tutqunlikdagi holatini nafaqat kattalar, balki bolalar va o‘smirlar ham tasavvur qila oladi.

Binobarin, she’rdagi ramziylik – o‘z erki, ozodligidan mahrum inson qismati bundan-da ziyoda ekanligidir. Hamza Imonberdiyev aytmoqchi g‘oyaning dolzarbligi ham aslida yosh avlod mustaqillik qadriga yetishi, uni asrab-avaylashga qaratilganligi bilan belgilanadi. Shu ma’noda H.Imonberdiyevning she’rlar mavzusi va obrazlari rang-barang, g‘oyaviy jihatdan dolzarb.

Istiqlol davri bolalar she’riyati falsafiy mushohadaning teranligi bilan ajralib turadi. Bolalar uchun yozilayotgan she’rlarda kuzatilayotgan ramziy, majoziy-allegorik obrazlar, tamsiliy ifodalar, falsafiy mushohada va badiiy-kompozitsion xususiyatlar uning taraqqiyot xususiyatlarini oydinlashtiradi.

ADABIYOTLAR:

1. *Imonberdiyev H. G‘aroyib kent hangomalari. – Toshkent: Cho‘lpon, 1994.*
2. *Imonberdiyev H. Lofchilar aldoqchilar. – Toshkent: Cho‘lpon, 1991.*
3. *Imonberdiyev H. Adolat kaliti. Gulxan, 1992, 2-son 16-bet.*
4. *Imonberdiyev H. Adolat kaliti. Gulxan, 1992, 2-son 16-bet.*
5. *Hojiahmedov A. She’riy san’atlar va mumtoz qofiya. – Toshkent: Sharq 1998.*
6. *Qahramonov Q. Adabiy tanqid va o‘zbek bolalar adabiyoti. –Toshkent: Fan, 1991.*